

УДК 811.11(038):33

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ДИСКУРСУ РИЗИКУ

Муц Л.Ф., к. соц. н.,
доцент кафедри іноземних мов та лінгвістичних комунікацій
Запорізька державна інженерна академія

Демихова О.Г., викладач кафедри іноземних мов та лінгвістичних комунікацій
Запорізька державна інженерна академія

Карпенко І.Ю., викладач кафедри іноземних мов та лінгвістичних комунікацій
Запорізька державна інженерна академія

У статті розглянуто концептуальні параметри дискурсу ризику, проаналізовано особливості розгортання типових фреймів, що задають співвідношення між учасниками та обставинами комунікативних ситуацій у дискурсі ризику.

Ключові слова: дискурс, когнітивна лінгвістика, когнітивно-інформаційний профіль дискурсу, концепт, фрейм.

В статье представлен обзор концептуальных параметров дискурса риска, проанализированы особенности развертывания типичных фреймов, которые определяют характер взаимоотношений между участниками и обстоятельствами коммуникативных ситуаций в дискурсе риска.

Ключевые слова: дискурс, когнитивная лингвистика, когнитивно-информационный профиль дискурса, концепт, фрейм.

Muts L.F., Demihova O.H., Karpenko I.Yu. THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF THE DISCOURSE OF RISK

The paper discusses the description of the conceptual framework of the discourse of risk in the field of cognitive linguistics. The article focuses upon the dilemma of actualization of typical frame structures which set forth the relationship between the participants of the discourse of risk and communicative situations which find themselves in the given discourse.

Key words: discourse, cognitive linguistics, cognitive information profile of the discourse, concept, frame.

Постановка проблеми. Становлення когнітивної парадигми в царині сучасної гуманітаристики та перекладознавства призвело до того, що лінгвістичні дослідження сягнули меж тексту та вийшли на ширший простір дискурсивних практик, розглядаючи комунікацію як складне поєднання середовища, модусу та режиму спілкування. У динамічному просторі дискурсу звучить поліфонія голосів: адресантів та адресатів повідомлення, а також текстів, що є продуктом мовленнєвої діяльності учасників діалогу в межах будь-якого різновиду дискурсу.

Системотвірним параметром дискурсу стають мовні знаки у їх комунікативній функції, організовані певним чином у висловлювання для реалізації комунікативних стратегій і тактик. Водночас, оскільки текст є продуктом когнітивної діяльності учасників дискурсу, наразі йдеться про вивчення останнього як когнітивно-комунікативного феномена, а тому постає питання про існування взаємозв'язку та взаємовпливу між певним типом дискурсу та концептами – ментальними утвореннями, які перебувають у ієрархічному взаємозв'язку в межах окремо взятого дис-

курсу. Логіка наукового аналізу стимулює до встановлення параметрів функціонування концептів у дискурсі, особливостей їх впорядкування у концептивному просторі останнього. Репрезентативною у цьому плані є діалектика кореляції концептів і дискурсу ризику.

Дискурс як своєрідна точка перетину когнітивно-комунікативної діяльності мовних особистостей є одним із тих термінів, множинність тлумачення яких визначається багатогранністю досліджуваного явища. У когнітивно-комунікативній площині вивчення феномена дискурсу релевантною для нашого подальшого дослідження видається запропонована А. Приходько модель системної організації концептів у ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми знання, у якій особливий акцент зроблено на дискурсивній формації концептів [4]. Таке висвітлення системної організації концептів здійснюється з урахуванням когнітивної активності та комунікативної взаємодії учасників дискурсу, тобто актуалізує його розуміння як «мовлення, зануреного в життя». У цьому зв'язку вивчення впливу дискурсу на

системну організацію концептів, що у ньому функціонують, глибше розкриває концептуальну сутність такого типу дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У царині дискурсології суперсистемність дискурсу відображено у діалогічній моделі О. Селіванової [6], фреймову організацію дискурсу розглядає вітчизняна дослідниця Т. Бехта [1]. Особливостям вербалізації концептів у художньому дискурсі присвячено наукові розвідки І. Гоштанар, А. Скорохода [2]. Серед найновіших досліджень – лінгвокогнітивна модель концепту з урахуванням когнітивно-дискурсивної парадигми, представлена А. Приходько [4]. Полівимірне та поліаспектне вивчення вторинного дискурсу англomовних текстів сучасної масової культури здійснено М. Кузнецовою [3]. Зарубіжні традиційні дискурсознавчі практики вичерпно представлено у працях Дж. Брауна [12], Т.А. ван Дейка [7], П. Серіо [9].

У цьому дослідженні пропонується розглянути концептуальні параметри дискурсу ризику, що найяскравіше проявляються у дискурсивній конфігурації концептів.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати концептуальні параметри дискурсу ризику та виявити особливості конфігурації концептів, що є системоутворювальними елементами концептуального простору дискурсу ризику, які вербалізують учасники дискурсу у процесі комунікативної взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці дослідники не мають однастайності щодо визначення поняття концепту. Загальні характеристики цього ментального утворення включають багатовимірність концепту, його раціональний та емотивний, універсальний і конкретний, національний та властивий тільки певній лінгвокультурі компоненти.

Моделюючи концепт (за В. Масловою), уявляють ядро концепту, тобто основне поняття, навколо якого розташована периферія, – традиції, особистісний та національний досвід [8].

Розглядаючи концепт, варто розмежовувати структуру концепту і його зміст, підкреслює І. Стернін [10]. Саме зміст концепту, тобто когнітивні ознаки предмета, що концептуалізується, співвідноситься зі структурою концепту (ядром та периферією). До семантичної структури концепту належать усі ознаки поняття, а також основні ознаки змісту концепту, зокрема асоціації, уявлення, аксіологія, емотивні переживання тощо.

А. Приходько пропонує лінгвокогнітивну модель концепту, у якій понятійний субстрат відбиває денотативну основу концепту, перцептивно-образний адстрат фіксує його асоціативний і метафоричний фон, ціннісний епістрат вказує на місце, яке концепт посідає в лінгвокультурі етносу [4, с. 293].

Дослідники пропонують численні способи концептуального аналізу: від когнітивних прототипів Е. Рош [14], концептуальної метафори Д. Лакоффа [13] і до залучення напрацювань у царині фреймової семантики Ч. Філлмора [11]. Оскільки значення мовних знаків пов'язане зі своєю понятійною основою, видається можливим реконструювати концепти, аналізуючи семантику їх мовних репрезентацій.

За концепцією А. Приходько, системна організація концептокорпусу означає практично існування концептів у вигляді певним чином упорядкованих груп – концептосистем. Одиницею нижчого системного рівня є об'єкти-системи третьої інстанції – дискурсивні конфігурації концептів, коли певна множина концептів є ситуативно впорядкованою на підставі когнітивно-комунікативної доцільності [4, с. 298–299]. Принцип доцільності, на думку А. Приходько, означає надання переваги певному набору концептів у відповідній комунікативній ситуації з урахуванням трьох основних дискурсивних факторів: середовища, режиму і стилю спілкування [4, с. 299]. А. Приходько підкреслює, що перегруповання концептів у дискурсі з утворенням концептоконфігурацій перебуває у прямій залежності від соціокомунікативних факторів і утворює карту дискурсу, визначаючи його когнітивно-інформаційний профіль [4, с. 299].

Для визначення когнітивно-інформаційного профілю сучасного англomовного дискурсу ризику встановимо, що являє собою поняття такого різновиду дискурсу.

Феномен дискурсу ризику розглядає В. Ущина [5]. На думку дослідниці, це є середовище формування і маніфестації позиції суб'єкта дискурсивної діяльності, яке стає важливим компонентом геополітичних процесів, формує ядро соціокультурної організації сучасного суспільства, яке промовисто-метафорично називається «суспільством ризику» [5, с. 104].

Когнітивно-інформаційний профіль дискурсу ризику утворюють концептоконфігурації, що перебувають у залежності від соціокомунікативних факторів, зокрема фактора ризику, який, на думку В. Ущиної, можна розглядати у гносеологічному аспекті як

єднальну ланку між різними видами ризику у природі, суспільстві, культурі та дискурсом ризику. Також В. Ущина зосереджується на факторі ризику в онтологічному плані, коли ризик є частиною існування людини, атрибутом сучасного суспільства, комунікативної і виробничої сфер [5, с. 104].

Таким чином, на думку В. Ущиної, особливої ваги набуває позивання суб'єкта в дискурсі ризику. Останній при цьому постає як ситуативно зумовлена розумово-когнітивна взаємодія суб'єктів [5, с. 105], а отже, може бути представлений через вербалізацію концептів, що формують когнітивно-інформаційний профіль цього дискурсу.

Намагаючись створити карту дискурсу ризику, вважаємо необхідним пунктирно окреслити різновиди концептів. Традиційно в царині когнітивістики пропонується вирізняти мегаконцепт, мезоконцепти, макроконцепти, катаконцепти, складники концептів, ієрархічно розташовані в порядку називання [4, с. 41]. Вершинний концепт має найбільший ступінь абстракції.

А. Приходько пропонує вирізняти метахтонні, автохтонні та аллохтонні концепти. Перші маркують ім'я дискурсу і є термінологічними фіксаторами основних понять відповідної галузі знання. Щодо дискурсу ризику, то такими концептами вважаємо концепт РИЗИК і концепт НЕБЕЗПЕКА. Автохтонні концепти є константами, що формують систему дискурсу. У дискурсі ризику такими константами є концепт СТРАХ і концепт ГРОШІ. Натомість аллохтонні концепти є своєрідними перемінними, оскільки є ситуативно перенесеними в дискурс із царини іншого дискурсу для виконання певних когнітивно-комунікативних функцій [4, с. 300]. До аллохтонних концептів у дискурсі ризику належать ВІЙНА, СМЕРТЬ, ЖИТТЯ.

Не зосереджуючись виключно на ієрархії концептів, А. Приходько підкреслює, що загалом вони можуть перебувати у субординативних, координативних та імплікативних відношеннях. Стосовно дискурсу ризику, виходячи із циклічної моделі представлення позиціонування суб'єкта в дискурсі ризику (за В. Ущиною), вважаємо, що перераховані концепти перебувають переважно у координативних відносинах.

У дискурсі ризику концепти РИЗИК і НЕБЕЗПЕКА демонструють певну когнітивно-семантичну вибірковість щодо можливостей своєї актуалізації, коли виявляють здатність/нездатність сполучуватися з іншими

подібними концептами у процесі комунікативної та лексичної реалізації.

Відношення концептів РИЗИК і НЕБЕЗПЕКА з їх лексичною реалізацією відтворюється у фреймі. До базових типів фреймових структур відносимо предметноцентричний, таксономічний, акціональний, посесійний та компаративний фрейми.

Предметноцентричний фрейм можна окреслити як систему пропозицій, у якій до суб'єкта ХТОСЬ/ЩОСЬ додається декілька предикатів, щоб надати характеристику суб'єкта за певними параметрами, найчастотнішими з яких є якісний, оцінний, кількісний тощо. Натомість таксономічний фрейм представлено предметними сутностями ХТОСЬ/ЩОСЬ, котрі перебувають у родо-видових відношеннях.

Характеризуючи акціональний фрейм, зазначимо, що предметні сутності ХТОСЬ/ЩОСЬ наділено певними ролями (наприклад, агенс, пацієнс, адресат, інструмент, причина, наслідок, результат тощо). Тоді як посесивний фрейм відбиває відношення володіння: власник/власність, контейнер/вміст контейнеру, компаративний фрейм розкриває відношення подібності між предметними сутностями ХТОСЬ/ЩОСЬ.

Зазначені фрейми задають співвідношення між учасниками та обставинами комунікативних ситуацій у дискурсі ризику.

Предметноцентричний фрейм вибудовується як система пропозицій, у якій до суб'єкта НЕБЕЗПЕКА (ЩОСЬ) додаються предикати, щоб надати характеристику суб'єкта за певними параметрами, найчастотнішим із яких є оцінний: НЕБЕЗПЕКА є *venture/jeopardy/peril/*:

The future of the school and the fifty jobs are in jeopardy.

Growing levels of pollution represent a serious health hazard to the local population.

It was a disastrous business venture he refused to undertake.

Акціональний фрейм у дискурсі ризику реалізовано через відношення ЩОСЬ є ПРИЧИНОЮ РИЗИКУ, ЩОСЬ є НАСЛІДКОМ РИЗИКУ. Наприклад, ГРОШІ є ПРИЧИНОЮ РИЗИКУ, ГРОШІ є НАСЛІДКОМ РИЗИКУ: *funny money* є водночас причиною ризику, бо це гроші, чия собівартість може швидко змінюватися, і наслідком ризикованих операцій, адже лексема позначає гроші, отримані від незаконних оборотів.

Посесивний фрейм у дискурсі ризику відбиває відношення володіння: власник/власність, контейнер/вміст контейнеру: ХТОСЬ/ЩОСЬ ВОЛОДІЄ ЧИМОСЬ/КИМОСЬ,

ХТОСЬ/ЩОСЬ є ВМІСТИЛИЩЕМ. Наведемо приклад. СУБ'ЄКТ, ЩО РИЗИКУЄ/ВОЛОДІЄ ВИГРАШЕМ:

Her last book was a real money-spinner.

A couple scooped ten million pound in a lottery.

Компаративний фрейм розкриває відношення подібності між предметними сутностями ХТОСЬ/ЩОСЬ: РИЗИК є ПОДІБНИМ ДО ЧОГОСЬ/КОГОСЬ. Наведемо приклади:

The risk premium on corporate bonds is a big jump.

The whole life is risky but it paid off.

Висновки із проведеного дослідження.

Концептуальна параметризація є продуктивною стратегією змалювання когнітивно-інформаційного профілю дискурсу ризику.

Взаємодія концептів у дискурсі ризику здійснюється циклічно і супроводжує суб'єктне позиціонування. Таким чином реалізуються координативні відношення концептів у дискурсі ризику. Для опису та інтерпретації стереотипних концептуальних параметрів дискурсу ризику пропонується залучати фрейми. До базових типів фреймових структур у дискурсі ризику відносно предметноцентричний, акціональний, посесійний та компаративний фрейми. Такі фрейми є способом організації та структурування знання у процесі когнітивної активності учасників дискурсу ризику. Інтегративний когнітивно-дискурсивний підхід до вивчення концептуальних параметрів дискурсу ризику уможливив часткове структурування сучасного так званого «суспільства ризику». Циклічність концептуальної організації дискурсу ризику наштовхує на висновок про синергетичний характер такого типу дискурсу, зважаючи на характер відносин, у яких перебувають концепти в цьому дискурсі. Отримані результати дослідження можуть слугувати підґрунтям подальшого дослідження засобів і моделей структурування дискурсу ризику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бехта Т. Фреймове вираження концептів детективного дискурсу / Т. Бехта // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки». – 2005. – № 5 (77). – С. 28–35.
2. Гоштанар І. Вербалізація концепту KRIEG в оповіданнях Е.М. Ремарка (на матеріалі збірки *Der Fiend*) / І. Гоштанар, А. Скороход // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2015. – № 18. – С. 31–35.
3. Кузнєцова М. Вторинний дискурс англомовних текстів сучасної масової культури / М. Кузнєцова. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2015. – 202 с.
4. Приходько А. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Ущина В. Позиціонування суб'єкта в сучасному англomовному дискурсі ризику : дис. ... докт. філол. наук / В. Ущина. – К., 2016. – 502 с.
6. Селиванова Е. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.
7. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Маслова В. Когнитивная лингвистика / В. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
9. Серио П. Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / сост. П. Серио. – пер. с фр. и порт. – М. : Прогресс, 1999. – 413 с.
10. Стернин И. Слово и концепт / И. Стернин // Единство системного и функционального анализа языковых единиц : матер. Междунар. науч. конф. (11–13 апреля 2006 г.). – Белгород : БГУ, 2006. – С. 189–190.
11. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – С. 53–92.
12. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983 [Electronic recourse]. – Access mode : <http://www.scribd.com/doc/38859235/Discourse-Analysis-by-Gillian-Brown-George-Yule>.
13. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // *Metaphor and Thought*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.
14. Rosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories / E. Rosch // *Journal of Experimental Psychology*. – 1975. – Vol. 104. – P. 192–233.